

Ба Шурои диссертационии 6D.KOA-001-и
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Исматуллои
Сунъатулло дар мавзуи «Таъсири омилҳои миллию
этники ба равандроҳои сиёсии Шарқи анъанавӣ (таҷрибаи
Афғонистон)» аз рӯйи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо,
равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ

Мавзуи «Таъсири омилҳои миллию этники ба равандроҳои сиёсии Шарқи анъанавӣ (таҷрибаи Афғонистон)», ки Исматуллои Сунъатулло барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои сиёсӣ пешниҳод намудааст, дар масъалаи муҳимми рӯз таҳия гардида, бо шиносномаи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандроҳо ва технологияҳои сиёсӣ, ки аз рӯйи он ба Шурои диссертационӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми ноябри соли 2021, таҳти №311/01 ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои ҳимоя дода шудааст, пурра мувофиқ буда, ба тамоми хусусиятҳо ва мазмуни ихтисоси мазкур ҷавобгӯ аст.

Мушкилоти асосии Афғонистон воқеияти этники, қавмӣ – қабилавии он ба шумор меравад. Масъалаи таъсиррасониҳои омилҳои миллию этники ба равандроҳои сиёсии кишварҳо дар ҳама мавридҳо проблемаи муҳимми таҳқиқотӣ, методологӣ, идеологӣ таҳкимбахши соҳти иҷтимоӣ мансуб меғардад. Масъалаи мазкур, махсусан, дар шароити ҷангзадаи Афғонистон мақом ва ҷойгоҳи хосаро ишғол намудааст. Зиддиятҳо ва муҳолифатҳои сатҳи мухталифи қавмию милли дар шароити Афғонистони муосир яке аз масъалаҳои мураккабтарин ва аҳамияти стратегидошта барои рушди ҷомеаи сиёсӣ мебошад. Аз ин

чост, ки масъалаи мазкур, беш аз пеш, таваччуҳи муҳаққиқон ва сиёсатмадорони гуногунро ба худ мекашад.

Табиист, ки намояндагони мактабҳои гуногуни илмӣ ва муҳаққиқони мухталиф дар бораи низоми баҳамтаъсиррасониҳои миллию этникӣ ҳамчун пададаи соф иҷтимоӣ ба раванди ташаккул ва инкишофи низоми сиёсии ҷомеа назари мухталиф доранд ва аз нигоҳи ҳеш ба масъала менигаранд.

Бархе аз коршиносони Афғонистон ҷой доштани ихтилофҳои қавмиро дар кишвар рад карда, даъво мекунанд, ки зарурати эҷоди низоми дигари давлатдорӣ нест, чунки метавонад ихтилофотро эҷод кунад ва қавмхоро дар муқобили ҳам қарор диҳад. Аз нигоҳи гурӯҳи дувуми коршиносон чунин муносибат на ба воқеиятҳои таърихӣ созгор аст ва на ба он чи, ки имрӯз дар Афғонистон ҷой дорад.

Афғонистон кишваре ҳаст, ки дар он қавмҳо, забонҳо, фарҳангҳо ва мазҳабҳои гуногун дар канори ҳам умр ба сар мебаранд. Робитаҳои ин гурӯҳҳо ва нақшу мавқеияти онҳо дар сохтори қудрати сиёсӣ яке аз масъалаҳои асосии ҷомеаи Афғонистон ба шумор меравад.

Тарафи дигари воқеият он аст, ки давлатдорӣ ва сиёсат дар Афғонистон ҳамеша хислати қавмӣ дошт ва дорад. Таърихан ва маъмулан қудрати сиёсӣ дар дасти ҳокимони паштун қарор дошт, салтанат низ як ниҳоди қавмӣ ба ҳисоб меомад.

Саҳмгирии мутаносиби намояндагон ва роҳбарони дигар қавмҳо дар идораи умури кишвар воқеияти усулӣ буда, масъалаи қавмии Афғонистонро ташкил медиҳад.

Дар солҳои охир ин мавзӯ, ки ҳама худро афғон меноманд ё не, ба иллати таҳкими сиёсати қавмӣ аз сӯйи ҳалқаҳои муайян мавриди шубҳа қарор гирифтааст. Иддае аз равшанфикрон ва ғаъолони сиёсии мутааллиқ ба қавмҳои дигар бо калимаи Афғонистон ва афғон

мухолифанд. Ҳифзи хуввияти қавмхоро фаъолияти миллатпарастӣ ба нафъи як қавми хос медонанд.

Ба ҳамин далел, гурӯҳҳои сиёсии Афғонистон низ аз оғози пайдоиши худ, хусусияти қавмӣ доштаанд. Ҳизбҳо, танзимҳо ва созмонҳои асосии сиёсӣ дар ҳарду тараф - чапу рости сиёсат аз дидгоҳи қавмӣ таъсис мешудаанд. Ҳузур ва таъсири фаъоли ин гурӯҳҳо дар сахнаи сиёсии Афғонистон қатъи назар аз иддаҳои сиёсӣ ва самтгириҳои идеологӣ, ҳеҷ кадом натавонистааст амалан ҳамчун як созмони фароқавмӣ арзи вучуд кунанд.

Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ марзбандиҳои қавмӣ мушаххастару густурдатар гардида, қувваҳои сиёсӣ ба таври ошкор ба гурӯҳҳои паштун, тоҷик, ҳазора, ўзбек ва ғайра тақсим шуданд. Аз лиҳози мазҳабӣ низ хати возеҳи фосилавӣ, гурӯҳҳои суннӣ ва шиаро аз ҳам ҷудо мекунад. Ин гурӯҳҳои қавмӣ ва мазҳабӣ ҳам аз набудани як нерӯи сиёсии миллӣ, ки аз манфиатҳои тамоми мардуми Афғонистон намояндагӣ кунад, суйистифода намуда, кишварро байни худ тақсим кардаанд. Дар ҳама асноди муътабари сиёсӣ, аз ҷумла мувофиқатномаи Бонн барои сахмгирии ҳамаи қавмҳо дар низоми сиёсии ояндаи кишвар таъкид ба амал омадааст. Ин нишонаи он аст, ки танзими мушкилоти ҷорӣ Афғонистон бо масъалаи қавмӣ пайвандии ногусастани тарҳи «ҳукумат бар пояҳои васеъ» чизи дигаре ҷуз эътирофи воқеиятҳои қавмӣ дар ин кишвар нест. Гурӯҳҳои қавмӣ дар Афғонистон аз рӯи чунин мушаххасҳо - табор, забон, фарҳанг ва дар баъзе мавридҳо бо мазҳаб, аз ҳам ҷудо мешаванд. Онҳо аз нигоҳи риояи суннатҳо ва анъанаҳои фарқкунандаи қавмӣ, симо ва зоҳирҳои табиӣ ва ҳатто аз рӯи тарзи либос пӯшидан, хуввияти қавмӣ аз якдигар фарқ мекунанд. Нишонае аз омехтагии қавмӣ дар Афғонистон вучуд надорад ва издивоҷ байни хонаводаҳои вобаста ба қавми ҷудогона ба мушоҳида намерасад.

Ҳамчунон бо дарназардошти вазъи ҷуғрофии кишвар ҳар як аз гурӯҳҳои қавмӣ дар минтақаҳои муайян зиндагӣ менамоянд. Умумияти этникии паштунҳо асосан дар минтақаҳои шарқӣ ва ҷанубии кишвар ҷойгир буда, тоҷикон бештар дар шимолу шарқ, туркон (узбекон, туркманон ва ғайра) дар шимол ва ҳазораҳо дар минтақаҳои марказии Афғонистон умр ба сар мебаранд. Танҳо дар бахшҳои ғарбии кишвар ягон гурӯҳи қавмӣ хос аз лиҳози теъдод бартарӣ надоранд ва қавмҳои паштун, тоҷик, аймоқ, балуч ва ғайра дар канори ҳам зиндагӣ мекунанд.

Ҷойгиршавии қавмҳо дар минтақаҳои ҷудогонаи кишвар робитаи хоси байни гурӯҳҳои қавмӣ ва манотиқи ҷуғрофиро эҷод кардааст. Ба ҳамин далел гурӯҳҳои мусаллаҳ низ дар ҳамон минтақаҳо ҷойгиранд, ки пойгоҳҳои қавмӣ онҳо қарор доранд. Мушкилоти қавмӣ ва минтақавӣ дар Афғонистон падидаи тоза нест. Гуногӯнии этникӣ ва минтақавӣ дар воқеият шиносномае аст, ки доимо ҳуввияти ин кишварро чун маҷмуи гурӯҳҳои мухталифи қавмӣ ва минтақаҳои ҷудогонаи ҷуғрофӣ мушаххас сохтааст. Рисолаи пешниҳоднамудаи муҳаққиқи ҷавон Исматуллои Сунъатулло низ дар сатҳи чунин муносибатҳо кӯшиши гузориш ва ҳалли вазифаҳои таҳқиқотиро ба миён овардааст.

Муаллиф навгонҳои рисолаи илмиро вобаста ба масъалаҳои таҳқиқ дар доираи проблемаҳои зерин муайян намудааст: раванди ташаккул ва рушди вазъи таърихӣ – этникии Афғонистон таҳқиқ гардидааст; нақши ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар раванди танзими масъалаҳои миллию этникӣ дар Афғонистон мавриди омӯзиш қарор дода шуданд; моҳияти қавмӣ ҳаракатҳои сиёсии муосири Афғонистон мавриди баррасӣ қарор гирифта, таҳқиқи масъалаи мазкур дар мисоли ҷунбиши «Толибон» таҳқиқ гардидааст; таҷрибаи ҷаҳонии демократияи федералӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шуда, дарки таълимоти федерализм дар воқеияти Афғонистон киёс гардидааст; воқеияти қавмӣ дар Афғонистон ҳамчун кишвари анъанавии Шарқ омӯхта, таъсири омили қавмӣ ба

низоми сиёсии кишвар таҳқиқ шудааст; федераликунонии Афғонистон таҳлил гардида, мавқеи манфиатҳои миллии кишварҳои минтақа дар таъбиқи он мавриди баррасӣ қарор дода шуданд; нақши тоҷикон дар равандҳои этникии Афғонистон омӯхта ва таҳқиқ гардидаанд; масъалаҳо ва дурнамои ҳукмронии паштунҳо дар Афғонистон бо дарназардошти ба вуҷуд омадани вазъияти нави миллию этникӣ таҳлил ва баррасӣ гардиданд; таҳаввули макоми умумиятҳо ва ақаллиятҳои дигари миллию этникӣ дар ҳаёти сиёсии Афғонистон таҳқиқ шуда, дар раванди сиёсии кишвар баррасӣ гардидааст, ҳолатҳои ҳалли онҳо нишон дода шудаанд ва ғайра.

Дар диссертатсия нуктаҳои илмие ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, ки онҳо дар замони муосир наwgонии илмӣ махсуб меёбанд. Натиҷа ва нуктаҳои навини илмии ба ҳимоя пешниҳодшуда саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳанд.

Рисолаи илмии Исматуллои Сунъатулло аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, ки дар маҷмӯъ аз нух зербоб иборат аст, хулоса, тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳо, рӯйхати адабиёт ва интишороти муаллиф доир ба мавзӯи таҳқиқотӣ иборат аст.

Диссертант дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқот ва дараҷаи омӯзиши мавзуро асоснок намуда, муҳиммият ва рӯзмарагии онро барои ҷомеаи Афғонистон ва кишварҳои ҳамтои он нишон медиҳад. Дар бахши тавсифи умумии таҳқиқот дар хусуси объект, предмет, мақсади асосӣ ва вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои назариявӣю методологии таҳқиқот, наwgонии илмии таҳқиқот, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва ғайра ибрози назар гардидааст.

Дар боби аввали рисола Исматуллои Сунъатулло ҷанбаҳои назариявӣю методологии таҳлили вазъи таърихӣю этникии Афғонистон, нақши ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар танзими масъалаҳои миллию этникӣ ва моҳияти қавмӣю ҳаракатҳои сиёсии муосири Афғонистонро дар

мисоли ҷунбиши «Толибон» нишон додааст ва масъалаҳои мазкурро то ҳадди имкон тавсиф ва хулосагирӣ намудааст. Проблемаҳо бо ба инобат гирифтани ҳолати таърихӣ воқеии онҳо ва бо ба инобат гирифтани хусусиятҳои инкишофи онҳо дар шароити муосир таҳлил намудааст. Ҳамчунин, дар ин қисмати диссертатсия, муаллиф доир ба таърихи пайдоиши зиддиятҳо ва муҳолифатҳои миллии этникӣ дар Афғонистон андешаронӣ намудааст. Муаллиф тарзи муносибати гуногун ва методҳои мухталифро оид ба назария ва таҳқиқ таҳлили масъалаҳои миллии этникӣ истифода намуда, айният ва фарқияти онҳоро доир ба фаҳми дурусту воқеии ҳодисаҳо тавсиф намудааст.

Дар боби дуюми кори диссертатсионӣ Исматуллои Сунъатулло ба таҳлили таҷрибаи ҷаҳонии демократияи федеративӣ ва дарки он дар Афғонистон, воқеияти этникӣ - қавмӣ ва таъсири он ба низоми сиёсии кишвар, инчунин андешаи федераликунонии Афғонистон аз мавқеи кишварҳои манфиатдор тавачҷуҳи хоса зоҳир намудааст. Ӯ масъалаи федераликунонии Афғонистонро яке аз восита ва роҳҳои аз ихтилоф, аз ҷумла ихтилофҳои қавмию қабилавӣ ва миллии этникӣ раҳой ёфтани кишвар муаррифӣ менамояд.

Муаллиф масъалаҳои сиёсати мусолиҳаи миллии, мақоми конститутсия ва парламент дар таҳкими низоми давлатдорӣ, гуногунандешӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, вазъи миллии – этникии кишвар, ташаккули ҳизбу ҳаракатҳои ҷаф ва рост, низоми сиёсии муосири Афғонистон, равандҳои эҳтимолии рушди баъдии давлат, сохтори конститутсионӣ, роҳи воситаҳои таъмини ваҳдати миллии дар шароити давлати гуногунмиллатро таҳқиқ намудааст. Инчунин, масъалаҳои рушди давлатдории миллии Афғонистон, таносуби қавмии ин кишвар, нақши омилҳои миллии, динӣ ва қавмӣ дар раванди ташаккули давлати муосири Афғонистон, сохтори федеративиро дар шароити имрӯзаи кишвар бевосита таҳлил намудааст.

Дар боби сеюми кори диссертационӣ Исматулло Сунъатулло масъалаҳо ва дурнамои танзими муносибатҳои миллию этникӣ дар Афғонистонро мавриди таҳқиқ ва хулосабарорӣ қарор додааст. Муаллиф нақши тоҷикон дар равандҳои сиёсӣю этникии Афғонистонро хуб арзёбӣ намуда, таъкид менамояд, ки тоҷикон дар ҳаёти сиёсии Афғонистон нақши арзанда доранд. Онҳо дар ҳаёти иқтисодӣ, техникӣ ва фарҳангии Афғонистон низ саҳми назаррас доранд ва ҳамчун актори муқтадири инкишофи муносиби кишвар баромад менамоянд.

Тоҷикони Афғонистон то ба дубора ба қудрат расидани Толибон аз назари низомӣ ва нуфӯз бар сиёсат ва амнияти ин кишвар ҷойгоҳи қавӣ дошта, яке аз нерӯҳои асосии дар сахнаи сиёсии Афғонистон ба ҳисоб мерафтанд. Дар даҳсолаҳои охир ҷойгоҳи иқтисодии тоҷикони Афғонистон низ боло рафта буд. Онҳо дар муқоиса бо даврони тобухрон бар равандҳои иқтисодии Афғонистон нуфӯзи бештар дошта, дар бахшҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа нақши муҳим мебозид. Дар Кобул, Балх, Ҳирот, Қундуз, Файзобод ва дигар шаҳрҳои Афғонистон даххо корхонаҳои бузург, марказҳои бузурги тиҷоратӣ, шабакаи савдоӣ, муассисаҳои иқтисодию молиявӣ, молҳои ғайриманқул, саҳмия ва мудирияти лоиҳаҳои калони давлатию ғайриҳукуматӣ ва ғайра ба намоёндагони тоҷикон тааллуқ дошт. Бахше аз сармоя ва тиҷорати онҳо хориҷ аз Афғонистон, хусусан дар кишварҳои арабии Халиҷи Форс, Ҳиндустон, кишварҳои собиқи советӣ, кишварҳои европоӣ ва ғайра ҷойгир шуда, муваффақона рушд менамоянд.

Аммо тоҷикони Афғонистон дар баробари пешравиҳои зиёд, норасогӣҳои зиёд низ доранд. Махсусан, онҳо дар даҳсолаҳои охир натавонистанд ҳамчун нерӯи ягонаи сиёсӣ баромад карда, дар ҳукумат ва ҷомеа мавқеи заруриро пешбарро пайдо намоёнд. Ҳукумати паштутаборҳо аз чунин мушкилот ва зиддиятҳои дохилии тоҷикон истифода намуда, бо шахсиятҳои алоҳидаи бонуфӯзи тоҷикон ба таври мустақим муомилаҳои сиёсӣ намуда, дар марҳилаҳои гуногун ба ин ё он

нафари онҳо имтиёзҳо дода, онро аз тоҷикони дигар ва ба ҷониби худ кашида, ба ин восита гӯё ки «ҳузури тоҷикон дар ҳукумати марказӣ»-ро таъмин намуданд.

Масъалаи муносибати тоҷикони Афғонистон бо паштунҳо хусусиятҳои нав пайдо намудааст. Бинобар ин, муҳолифати қавмӣ бо паштунҳо ва муҳолифати сиёсӣ бо ҳукумати феълии мавҷуда, неруҳои сиёсии тоҷикони Афғонистонро хоставу нохоста, дар муқобили Ғарб ва ИМА низ қарор додааст. Дар айни замон, роҳбарони паштунҳо талош доранд, ки аз тамоми имтиёзҳои бузурги сиёсӣ, иқтисодӣ ва низомию амниятии он барои тақвияти ҳукумат ва нуфӯзи худ дар Афғонистон истифода баранд.

Муаллиф дар таҳқиқоти хеш ба мақом ва ҷойгоҳи халқиятҳои бонуфуз ва сершумори дигари кишвар, аз ҷумла, узбекон ва ҳазораҳо таваҷҷуҳи хоса зоҳир намудааст. Мақоми онҳоро дар низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ муқаррар намудааст. Талошҳо ва муборизаҳои онҳоро дар раванди муосири сиёсии Афғонистон нишон додааст. Ӯ таваҷҷуҳи хосаро ба раванди муттаҳидшавӣ ва аз мавқеи ба ҳам наздик баромад намудани узбеку ҳазора дар муносибатҳои сиёсӣ ба таври махсус нишон додааст. Пеш аз ҳама, ҳадафҳо ва вазифаҳои муштаракӣ онҳоро муаррифӣ намудааст.

Умуман, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ мавқоми хосаро таҳлил ва хулосагириҳо аз масъалаҳо ва ҳолатҳои зерини раванди сиёсии Афғонистон ташкил намудаанд: раванди ташаккул ва рушди вазъи таърихӣ – этникии Афғонистон; нақши ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ дар танзими масъалаҳои миллию этникӣ; моҳияти қавмии ҳаракатҳои сиёсии муосири Афғонистон; таҷрибаи ҷаҳонии демократияи федералӣ ва муқоисаи он бо воқеияти Афғонистони муосир; воқеияти қавмӣ дар Афғонистон ҳамчун кишвари анъанавии Шарқ, таъсири омили қавмӣ ба низоми сиёсии кишвар; нақши тоҷикон дар равандҳои этникии Афғонистон; масъалаҳо ва дурнамои ҳукмронии паштунҳо дар

Афғонистон бо дарназардошти ба вучуд омадани вазъияти нави миллию этникӣ; таҳаввули мақоми умумиятҳо ва ақаллиятҳои дигари миллию этникӣ дар ҳаёти сиёсии Афғонистон ва масъалаҳои дигар.

Дар хулосаи кори диссертатсионӣ натиҷаҳои ба даст овардашуда ва тавсияҳои муаллиф ҷой гирифтаанд, ки онҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод шудаанд.

Муаллиф кӯшиш намудааст, ки маълумотҳои зиёду дақиқро ба таври васеъ истифода намояд. Сатҳи кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот низ басанда буда, аз заҳматҳои зиёди диссертант дарак медиҳанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки натиҷагирӣҳо ва хулосаҳои он метавонанд дар фаъолияти сохторҳои давлатӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҳукумат, вазорату ниҳодҳои дигар дар амри таҳияи сиёсати дохилӣ баҳри таъмини мусолиҳа ва ваҳдати миллӣ, таъмини сулҳу суботи ҷомеа мавриди истифода қарор бигирад.

Нуқтаҳои асосии таҳқиқот дар 3 конференсия ва семинарҳои гуногуни илмию амалии донишгоҳию ҷумхуриявӣ ва байналмилалӣ аз ҷониби муаллиф дар шакли маъруза пешниҳод гардидаанд. Ҳамчунин, аз рӯйи мавзӯи диссертатсия муаллиф 5 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расонидааст, ки дар бештари ҳолатҳо мазмуни рисолаҳо инъикос менамоянд. Теъдоди маводи ҷопшуда ба банди 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Дар баробари ҷанбаҳои гуногуни мусбат, пешравиҳои мухталиф ва муваффақиятҳои назаррас таҳқиқоти диссертатсионӣ аз баъзе камбудӣҳо ва норасогӣҳо холӣ нест. Онҳоро ба таври зерин ифода намудан мумкин аст:

1. Муаллиф дар бораи масъалаҳои назариявии таъсиррасониҳои гуногуни омилҳои мухталифи этникӣ ба раванди сиёсии ҷомеаи мушаххас иброи назар намуда, қўшидааст, ки аз парадигмаҳои гуногуни илмӣ ҳамачониба истифода намуда, ҳолати воқеии Афғонистони муосирро мавриди таҳлил қарор диҳад. Аммо мушкилӣ дар мушаххас гардонидани тарзи муносибат аст. Яъне, диссертантро зарур аст, ки дар бораи танзими муносибаҳои байниқавмӣ ва байнифарҳангии миллий ҳамчун низоми муносибатҳо мавқеъаширо амиқ собит созад. Дар чунин сурат тарзи муносибатро ихтиёр намудан гузориши масъалаҳо ва дарёфти роҳҳои танзими онҳо дучори монаи ҷиддӣ намегардиданд.

2. Муаллиф ба масъалаи муносибатҳои байниҳамдигарии халқҳо ва қавмҳои Афғонистони муосир дар нисбати ҳокимияти сиёсӣ иброи назар намуда, ҷойгоҳи умумиятҳои сершумори миллию этникии кишварро тавсиф намудааст. Аммо дар баъзе ҳолатҳо, шояд аз камии маводҳои таҷрибавӣ ва ҳосияти амалидошта бошад, ки мақоми онҳо баъзан ҳосияти сатҳиро пайдо намудаанд. Аз ин хотир, бештар ба маводҳои оморӣ ва таҳлили муҳаққиқони дигар рӯ овардан дараҷаи эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои муаллифро боз ҳам қавӣ мегардониданд.

3. Муаллифи кори диссертатсионӣ метавонист, ки дар бораи мақом ва нақши тоҷикон ҳамчун мардуми давлатсоз, рушантар ва боварибахштар иброи андеша менамуд. Зеро кам муаллифони бегонатаборе ҳастанд, ки ба нақши сиёсии тоҷикони Афғонистон баҳои объективиро сазовор дода тавонанд. Рисолаи илмии мазкур метавонист чунин ҷойи холиро боз ҳам боварибахштар пур намояд.

4. Ба назари мо дар кори диссертатсионӣ баъзе нуқтаҳои баҳснок ҳам вучуд дорад. Масалан диссертант менависад: “Иллати дар саросари Афғонистон парешон гардидани тоҷикон аз чӣ иборат аст? Ба ин саволи гузоштааш чунин ҷавоб додаст: “Ба ақидаи мо, сабаби асосии

парешон гардидани ҳамзабонони мо дар Афғонистон аз он иборат аст, ки роҳбарони собиқи Афғонистон аз охири қарни XVIII шурӯъ намуда, даризабонро ба дигар минтақаҳои кишвар муҳолифи манфиат ва хости онҳо мекуҷонанд”. Аз ин хонанда метавонад, чунин натиҷагирӣ кунад, ки тоҷикон дар як минтақаи хос зиндагӣ мекарданд ва онҳоро аз охири асри XVIII ба минтақаҳои дигар кӯчониданд. Дар ҳоле, ки баръакс тоҷикон замоне дар тамоми минтақаҳои Афғонистон сукунат доштанд ва сабаби ба ақаллият табдил ёфтани онҳо дар минтақаҳои ҷанубӣ ва шарқӣ на қуч додани онҳо, балки ба ин минтақаҳо паҳн шудани паштунҳо ва ба тадриҷ ассимилятсия ё омехта шудани тоҷикон бо онҳо будааст.

Ё дар саҳифаи 116 омадааст: “Тақрибан нисфи аҳолии Афғонистони бостонӣ ба забони тоҷикон харф мезананд”. Дар ҳоле ки ба маълумотҳои гуногун ҳадди ақал беш 60 % аҳолии Афғонистон даризабон аст. Аз ҷумла ҳазораҳо ва чораймоқҳо.

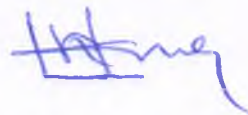
Бо вучуди баъзе камбудихо, кори диссертатсионии муҳокимашаванда таҳқиқоти асоснокгардида ва анҷомёфта буда, муаллифи он ба дастоварҳои назаррасе ноидл гардидааст. Баъзе эродҳое, ки дар боло зикр ёфтаанд, наметавонанд, арзиши баланди кори илмӣ мазкурро коста гардонад.

Диссертатсияи Исматуллои Сунъатулло ба талаботи бандҳои 31-33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорой мазмуни қавӣ ва мантиқи ягонаи дохилӣ мебошад. Натиҷаҳо, хулосаҳо ва нуктаҳои навини илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшуда саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро дар ҳалли масъалаи мушаххаси илмӣ – таҳқиқӣ, таъсиррасониҳои омилҳои миллию этникӣ ба равандҳои сиёсии Афғонистони муосир нишон медиҳанд.

Хулоса, рисолаи диссертациони Исматулло Сунъатулло ба талаботҳо оид ба корҳои диссертационӣ барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илм мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмӣ номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯи ихтисоси 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияҳои сиёсӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

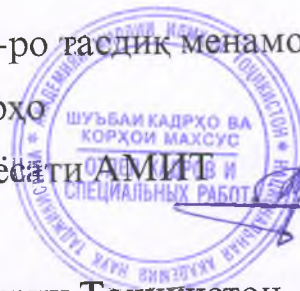
Доктори илмҳои таърих,
саркотиби илмӣ Академияи
миллии илмҳои Тоҷикистон

Искандаров Қ.

Имзои Искандаров Қ.-ро тасдиқ менамоем:

Сардори шӯъбаи кадрҳо
ва корҳои махсуси раёсати АМИТ

Акрамзода Т.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе,
ҳиёбони Рӯдакӣ, 33